
Dariusz Sokołowski

MIASTA ZDEGRADOWANE I POTENCJALNE W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Słowa kluczowe: Miasta zdegradowane, miasta potencjalne, prawa miejskie, morfologia miejska, funkcje miejskie, województwo warmińsko-mazurskie

Schlüsselwörter: die Städte mit herabgesetztem Stadtrecht, Potenziale Städte, Stadtrecht, Stadtmorphologie, städtischen Funktionen, Woiwodschaft Ermland-Masuren

Keywords: degraded towns, potential towns, town privileges, urban morphology, urban functions, Warmian-Masurian Voivodeship

INSTYTUT REGIONALNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

1. Wprowadzenie

Miasta zdegradowane stanowią w Polsce dość liczną grupę jednostek osadniczych, szacowaną na ponad 600 jednostek¹. Są one definiowane jako miejscowości formalnie wiejskie, które w pewnym okresie swojej historii posiadały prawa miejskie, a następnie zostały ich pozbawione na mocy decyzji administracyjnej². Niektóre miejscowości tej kategorii odzyskały już status miasta, ponadto pozostaje jeszcze pewna liczba jednostek, które posiadają cechy miejskie uzasadniające przywrócenie ich miejskiego statusu w przyszłości³. Większość miast zdegradowanych nie dorównuje jednak małym miastom pod względem stopnia rozwinięcia cech miejskich, w związku z czym zaliczyć je można do osad *stricte* wiejskich.

¹ Niektóre źródła podają większą liczbę miast zdegradowanych, uwzględniając m.in. miasta, które się nie rozwinęły w wyniku nieudanych lokacji oraz były miasta stanowiące obecnie części innych miejscowości (zarówno miast, jak i wsi). Na przykład Spórna, Krzysztofik i Dymitrow (*Degradated and restituted towns in numbers/Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach*, w: R. Krzysztofik, M. Dymitrow (Eds), *Degradated and restituted towns in Poland. Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg 2015, ss. 367–368/369–422) wymieniają łącznie ponad 800 jednostek.

² D. Sokołowski, *Urbanizacja wsi na przykładzie miast zdegradowanych województwa świętokrzyskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, IGIPZ PAN, t. 37, 2015, ss. 195–216; Idem, *Functional differentiation of degraded and restituted towns to the background of other similarly sized towns and villages in Eastern Poland / Zróźnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej*, w: Krzysztofik R., Dymitrow M. (Eds), *Degradated and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg, ss. 249–250/251–269.

³ Idem, *Zróźnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Toruń 1999.

Jako atrybuty miejskości, tj. cechy odróżniające miasta od większości wsi, należy wymienić przede wszystkim: względnie duże zaludnienie, miejski układ przestrzenny i charakter zabudowy, dobrze rozwinięte więzi funkcjonalne i społeczne z zapleczem, wielofunkcyjny charakter gospodarki, ponadprzeciętny poziom wyposażenia w placówki infrastruktury społecznej oraz urządzenia infrastruktury technicznej. Miejscowości posiadające wymienione cechy mają *de facto* miejski charakter i realne szanse na zaliczenie do kategorii miast. Polskie doświadczenia ostatniego stulecia (od odzyskania niepodległości), a w szczególności ostatnich kilkudziesięciu lat, wskazują, że kategorią miejscowości szczególnie predestynowaną do uzyskania (w konkretnych przypadkach odzyskania) praw miejskich są miasta zdegradowane, spośród których rekrutuje się większość (około $\frac{3}{4}$) nowo kreowanych miast.

Polskie miasta traciły prawa miejskie w różnym czasie i rozmaitych okolicznościach. Już od czasów średniowiecza odnotowywano m.in. lokacje nieudane, miasteczka upadające wskutek wojen i klęsk żywiołowych, bądź też zaniku funkcji gospodarczych, związanych np. z niekorzystnym położeniem lub konkurencją silniejszych ośrodków. Zwykle były to pojedyncze przypadki degradacji miast. Dopiero w czasach nam bliższych utrata praw miejskich miała charakter masowy. Można wyróżnić co najmniej trzy okresy grupowego odbierania statusu miasta:

1) na skutek *ukazu* carskiego w latach 1869–1870 prawa miejskie straciło 336 spośród 456 miast na terenie Królestwa Kongresowego;

2) w wyniku przeprowadzenia reformy gminnej w latach 1933–1934 duża liczba miasteczek została zdegradowana do rzędu wsi; Dymitrow wylicza aż 359 miejscowości z obszaru obecnej Polski, które w tym czasie utraciły szeroko rozumiany „miejski wyznacznik”, rozumiany jako posiadany wcześniej status miasta, miasteczka bądź osady miejskiej na terenie gminy wiejskiej⁴;

3) w latach 1945–1946 – 57 miast⁵ na obszarze tzw. Ziem Odzyskanych utraciło prawa miejskie; było to argumentowane ich wyludnieniem i zniszczeniami wojennymi, a w niektórych przypadkach (najwięcej – 8 – w lubuskim) – rolniczym charakterem miejscowości; w granicach obecnych województw ich liczba była następująca: dolnośląskie – 21, lubuskie – 16, warmińsko-mazurskie – 14, zachodniopomorskie – 3, opolskie – 2, pomorskie – 1.

Obszar województwa warmińsko-mazurskiego, podobnie jak większość obszaru Ziem Odzyskanych, nie został objęty żadną z dwóch pierwszych regulacji. Na ogół miasta lokowane tu od czasów średniowiecza funkcjonowały bez za-

⁴ M. Dymitrow, *The concept of urbanity in light of the municipal reform in interwar Poland / Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej*, w: *Degraded and restituted towns in Poland. Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, red. R. Krzysztofik, M. Dymitrow, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg 2015, ss. 61–63/65–115.

⁵ Pominęto kilka przypadków miast efemerycznych, awansowanych w 1945 r. i po kilku miesiącach zdegradowanych; w tej liczbie są Wydminy.

kłóceń spowodowanych zmianami formalnoprawnymi. Wyjątkiem było wysunięte na południe Janowo, które w okresie przedrozbiorowym nie było częścią Prus i po kongresie wiedeńskim znalazło się w granicach zaboru rosyjskiego. Jako jedyne na omawianym obszarze zostało ono objęte *ukazem* carskim z 1870 r. Druga wojna światowa przyniosła regionowi Warmii i Mazur zarówno zmianę przynależności państwowej, jak i odebranie praw miejskich wielu miejscowościom.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego status miasta uzyskała w ostatnich dekadach relatywnie duża liczba miejscowości; były to: Sępólno i Pieniężno (obydwa w 1973 r.), Młynary (1984), Kisielice (1986), Zalewo (1987), Pasy (1997), Miłakowo i Miłomłyn (1998). Wszystkie wymienione miejscowości, a także Frombork (status miasta ponownie od 1959 r.) posiadały prawa miejskie w przeszłości, zaliczają się zatem do miast przejściowo zdegradowanych.

Od 1998 r. żadna miejscowość na tym terenie nie uzyskała praw miejskich, nasuwa się w związku z tym pytanie: czy lista potencjalnych miast w regionie już się wyczerpała, czy są jeszcze jakieś miejscowości, które spełniają współczesne kryteria wymagane w procedurze ubiegania się o prawa miejskie⁶? Wyliczone wyżej miasta wskazują jednoznacznie, że kategorią miejscowości szczególnie predestynowaną do uzyskania statusu miasta są miasta zdegradowane i one stanowią główny przedmiot analizy. Badaniem objęto wszystkie miasta zdegradowane, także restytuowane (głównie w charakterze płaszczyzny porównawczej), ponadto uwzględniono kilka miejscowości wiejskich niebędących nigdy wcześniej miastami. Z tej ostatniej kategorii rekrutuje się pewna liczba nowych miast, stanowią one zatem grupę jednostek, które należy brać pod uwagę w próbach identyfikacji miast potencjalnych. Z tej grupy wywodzą się miejscowości awansowane do kategorii miast w ostatnich latach, np. Żukowo (woj. pomorskie, 1989 r.), Szepietowo (woj. podlaskie – 2010), a także Golczewo, Tychowo, Gościno, Stepnica i Mielno (wszystkie w woj. zachodniopomorskim, prawa miejskie odpowiednio od: 1990, 2010, 2011, 2014 i 2017 r.) – by wymienić tylko miejscowości położone w województwach północnej części Polski.

Cel niniejszego opracowania został określony jako wieloaspektowa charakterystyka miejscowości określonych kategorii, uwzględniająca m.in. wybrane zagadnienia historyczne (ograniczone głównie do kwestii posiadania praw miejskich), geograficzne, gospodarcze, funkcjonalne i morfologiczne. Finalnym efektem badania będzie zidentyfikowanie miast potencjalnych, tj. tych miejscowości formalnie

⁶ Uzyskanie statusu miasta wiąże się ze spełnieniem określonych kryteriów, do których w większości nawiązują wyniki prezentowanych badań. Są to: kryterium demograficzne (posiadanie minimalnego zaludnienia 2000 mieszkańców; w praktyce to kryterium nie zawsze jest przestrzegane), przestrzenno-urbanistyczne (m.in. posiadanie miejskiego układu przestrzennego i charakteru zabudowy, uchwalonego planu zagospodarowania przestrzennego oraz odpowiedniego poziomu wyposażenia w infrastrukturę techniczno-komunalną), funkcjonalne (posiadanie odpowiednich instytucji pełniących funkcje ponadlokalne, ekonomiczne (co najmniej 2/3 ludności utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych), społeczne (poparcie lokalnej społeczności).

wiejskich, które spełniają określone kryteria i w związku z tym mają szansę na odzyskanie, bądź uzyskanie po raz pierwszy, praw miejskich.

2. Obszar badań i rozwój sieci miejskiej

Obszar współczesnego województwa warmińsko-mazurskiego stanowią w większości dawne ziemie pruskie, na które składało się przed ich podbojem kilka krain: Barcja, Galindia, Warmia, Pogezania oraz część Pomezanii i Natangii, ponadto – na wschód od Wielkich Jezior Mazurskich – część ziem Jaćwingów (Sudowia), a także – na południowym zachodzie – fragmenty ziemi chełmińskiej i ziemi lubawskiej. Niewielki skrawek wokół Janowa wchodzi w skład historycznego Mazowsza. Większość tych ziem znalazła się po 1234 r.⁷ we władaniu zakonu krzyżackiego⁸, bądź weszła w skład biskupiej Warmii. Po drugim pokoju toruńskim (1466) zachodnią część obszaru wraz z Warmią i ziemią chełmińską inkorporowano do Królestwa Polskiego (jako Prusy Królewskie). Po likwidacji państwa krzyżackiego, na podstawie traktatu krakowskiego z 1525 r. (tzw. Hołd Pruski), utrwalił się podział na Prusy Królewskie i Prusy Książęce. Po pierwszym rozbiórze Polski (1772) i włączeniu Prus Królewskich do Królestwa Prus, prawie cały obszar dzisiejszego województwa znalazł się w granicach tego państwa. Równocześnie, tj. w 1772 r., utworzono prowincję Prusy Wschodnie, obejmującą większą część charakteryzowanego obszaru, a rok później – Prusy Zachodnie – w której skład weszły zachodnie krańce województwa, m.in. z okolicami Elbląga oraz Susza i Lubawy. Obszar ten przetrwał w granicach państwa pruskiego, a następnie niemieckiego, z niewielkimi zmianami granic do 1945 r. Po pierwszej wojnie światowej od Prus Wschodnich odłączono (w styczniu i lutym 1920 r.), na mocy traktatu wersalskiego, wąski pas w południowej części Mazur, przyznając Polsce 5 miast: Działdowo, Lubawę, Nowe Miasto (Lubawskie), Lidzbark (Welski) i Kurzętnik⁹.

Tab. 1. Wykaz miast zdegradowanych w województwie warmińsko-mazurskim z uwzględnieniem ich dawnego i aktualnego statusu prawnego (stan na 1 X 2016)

Miejscowość	Prawa miejskie		Obecny status	Powiat
	uzyskanie	utrata		
miejscowości, które odzyskały prawa miejskie (miasta zdegradowane przejściowo)				
Frombork	1310	1945	miasto ponownie od 1959	braniewski
Kisielice	1331 lub wcześniej	1946	miasto ponownie od 1986	iławski

⁷ Data wystawienia bulli papieża Grzegorza IX, uznającego, na podstawie sfalszowanych przez Krzyżaków dokumentów (tzw. fałszykatu kruszwickiego z 1230 r., zgodnie z którym rzekomo nadano im ziemię chełmińską w wieczyste posiadanie, a nie w dzierżawę), suwerenną władzę Krzyżaków nad ziemią chełmińską.

⁸ Ziemie pruskie zostały podbite przez Krzyżaków do 1283 r., w którym to roku rozpoczęła się ich ekspansja na Litwę i Żmudź.

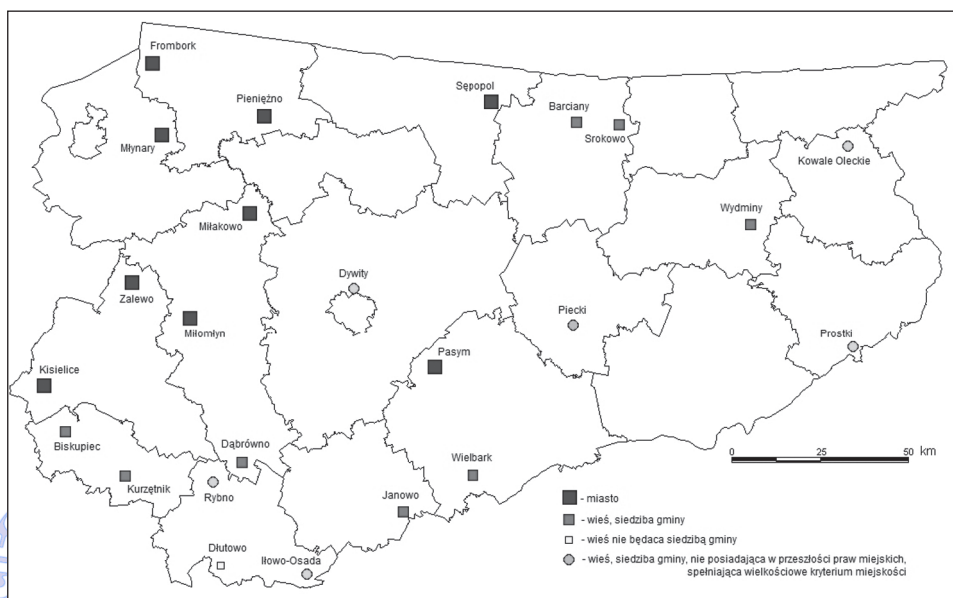
⁹ *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II, 1967, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.

Miłakowo	1323	1945	miasto ponownie od 1998	ostródzki
Miłomłyn	1335	1945	miasto ponownie od 1998	ostródzki
Młynary	XIV w.	1945	miasto ponownie od 1984	elbląski
Pasym	1386	1946	miasto ponownie od 1997	szczycieński
Pieniężno	1295	1945	miasto ponownie od 1973	braniewski
Sępól	1351	1945	miasto ponownie od 1973	bartoszycki
Zalewo	1305	1945	miasto ponownie od 1987	iławski
miejscowości, które nie odzyskały dotychczas praw miejskich (miasta zdegradowane)				
Barciany	1628	1945	wieś – siedziba gminy	kętrzyński
Biskupiec (Pomorski)	1331 lub 1395	1946	wieś – siedziba gminy	nowomiejski
Dąbrówno	1326	1946	wieś – siedziba gminy	ostródzki
Dłutowo (Stare Dłutowo)	1532	przed 1578	wieś w gm. Lidzbark	działdowski
Janowo	1421	1870	wieś – siedziba gminy	niedzicki
Kurzętnik	XIV w.	1905	wieś – siedziba gminy	nowomiejski
Srokowo (do 1950 Dryfort)	1405	1946	wieś – siedziba gminy	kętrzyński
Wielbark	1723	1946	wieś – siedziba gminy	szczycieński
Wydmyny	1945	1945	wieś – siedziba gminy	giżycki
wybrane większe miejscowości wiejskie, które spełniają wielkościowe kryterium miejskości				
Dywity	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	olsztyński
Łowo-Osada	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	działdowski
Kowale Oleckie	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	olecki
Piecki	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	mragowski
Prostki	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	elcki
Rybno	nie dotyczy		wieś – siedziba gminy	działdowski

Źródła: opracowanie własne na podstawie: Bogucka, Samsonowicz (1986), Drobek (1999), *Dzienniki Ustaw* za lata 1958–1997, Krzysztofik (2007), *Miasta polskie w tysiącleciu* (1967), Spórna, Krzysztofik, Dymitrow (2015)

Powstanie większości miast na terenie współczesnego województwa warmińsko-mazurskiego wiąże się z ekspansją zakonu krzyżackiego na ziemie pruskie. Na ogół lokowano je na prawie chełmińskim; wyjątkiem były miasta położone w północno-zachodniej części województwa: Elbląg, Braniewo i Frombork, lokowane na prawie lubeckim. Najstarsze miasta zakładane w oparciu o wzory prawa niemieckiego utworzono w XIII w.: m.in. Elbląg i Braniewo, a spośród zdegradowanych – Pieniężno oraz – być może – Kisielice¹⁰. Powstanie większości miast datuje się na XIV w.; względnie nieliczne – głównie położone we wschodniej części województwa – założono w późniejszych wiekach (por. tab. 1). Szczególnym przypadkiem miasta efemerycznego są Wydmyny, które posiadały prawa miejskie w okresie od 5 lipca do 27 września 1945 r. Po drugiej wojnie światowej sieć miejska regionu została uzupełniona o dwie miejscowości awansowane do rangi miast po raz pierwszy (Korsze i Ruciane-Nida) oraz dziewięć miast restytuowanych (zdegradowanych w latach 1945–1946).

¹⁰ W 1331 r. miastu nadano prawo chełmińskie, jednak według niektórych źródeł miejscowość mogła posiadać prawa miejskie od 1293 r., kiedy to Dytryk von Stangen (Stango) otrzymał pozwolenie na założenie miasta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 1

Ryc. 1. Miasta zdegradowane (trwale i czasowo) w województwie warmińsko-mazurskim oraz największe miejscowości wiejskie według ich aktualnego statusu administracyjnego – stan na 1 X 2016 r.

W wyniku systematycznego rozwoju ilościowego, sieć miejska ukształtowała się do lat 1722–1726 r. (uzyskanie praw miejskich kolejno przez: Białą Piską, Wielbark, Orzysz i Mikołajki) i ustabilizowała na liczbie 53 jednostek, która to liczba utrzymała się z niewielkimi zmianami¹¹ do 1945 r. Aktualnie w województwie warmińsko-mazurskim jest 49 miast. Gęstość sieci miejskiej wynosi 2,03/1000 km² i jest ona mniejsza niż średnia dla Polski (2,95/1000 km²). Wielkość tę należy rozpatrywać w kontekście gęstości zaludnienia, która w województwie warmińsko-mazurskim jest, obok podlaskiego, najniższa w Polsce i wynosi niespełna 60 osób/km² (dwukrotnie niższa niż w Polsce ogółem, gdzie sięga 123 osób/km²). Inaczej licząc, jedno miasto obsługuje przeciętnie obszar około 493 km², podczas gdy analogiczna wielkość dla Polski ogółem wynosi 339 km².

Niemal wszystkie miasta zdegradowano w tym samym czasie – krótko po zakończeniu działań wojennych, tj. w latach 1945–1946. Wyjątkami są tylko trzy miejscowości: Dłutowo, którym prawa miejskie odebrano około połowy XVI w., Janowo – wchodzące w skład zaboru rosyjskiego (w 1870 r.) oraz Kurzętnik (w 1905 r.).

Łącznie na badanym obszarze zidentyfikowano 18 miast zdegradowanych czasowo lub trwale (według stanu aktualnego). W tej liczbie wyróżniają się:

¹¹ Prawa miejskie utraciły w tym czasie tylko Janowo i Kurzętnik (tab. 1).

- 1) miasta zdegradowane czasowo, aktualnie posiadające prawa miejskie¹²
 - 9 miejscowości,
- 2) miasta zdegradowane, obecnie posiadające status wsi gminnej
 - 8 miejscowości,
- 3) miasta zdegradowane, obecnie wsie niebędące siedzibą gminy
 - 1 miejscowość (tab. 1, ryc. 1).

3. Zaludnienie

Stan zaludnienia miast zdegradowanych na badanym obszarze nie jest znacząco zróżnicowany. W grupie jednostek, którym przywrócono prawa miejskie, największe jest Pieniężno, liczące niespełna 3000 mieszkańców, a najmniejsze Młynary – niespełna 1900 (tab. 2, ryc. 2). Największą miejscowością, która dotychczas nie odzyskała statusu miasta jest Kurzętnik (3142 mieszkańców), a tylko nieznacznie ustępuje mu pod tym względem Wielbark. Kolejne dwie miejscowości – Wydminy i Biskupiec – mają zaludnienie na poziomie zbliżonym do 2000 mieszkańców, tj. wielkości teoretycznie wymaganej w procedurze ubiegania się o prawa miejskie. Tylko jedna miejscowość (Dłutowo) nie osiąga liczby 1000 mieszkańców. W województwie warmińsko-mazurskim nie ma bardzo małych miast zdegradowanych, reprezentowanych licznie w innych regionach Polski.

Tab. 2. Liczba mieszkańców miast zdegradowanych trwale i czasowo w województwie warmińsko-mazurskim

Miejscowość	1810–1816	1871	1910	1939	1950	1970	1988	2011
miejscowości, które odzyskały prawa miejskie (miasta zdegradowane czasowo)								
Frombork	2000	2552	2522	2981	810	1564	2598	2476
Kielce	1047	2646	2607	3351	1327	1734	1958	2204
Milakowo	1500	2394	1926	2742	1191	1942	2538	2734
Miłomłyn	1200	2201	2374	2434	1047	1546	2075	2416
Młynary	857	2273	2407	3008	764	1591	1587	1870
Pasym	858	1909	2974	2431	1053	1966	2536	2532
Pieniężno	2400	3734	3913	4393	921	1797	2980	2988
Sępólno	1916	3100	2415	3434	1592	2194	2288	2127
Zalewo	1286	2810	2603	3120	794	1580	2161	2227
miejscowości, które nie odzyskały dotychczas praw miejskich (miasta zdegradowane trwale)								
Barciany	1332	1735	1227	1543	631	1125	1122	1154
Biskupiec	1075	2061	2311	1828	843	1318	1542	1871
Dąbrówno	1039	1769	1632	1722			848	1014

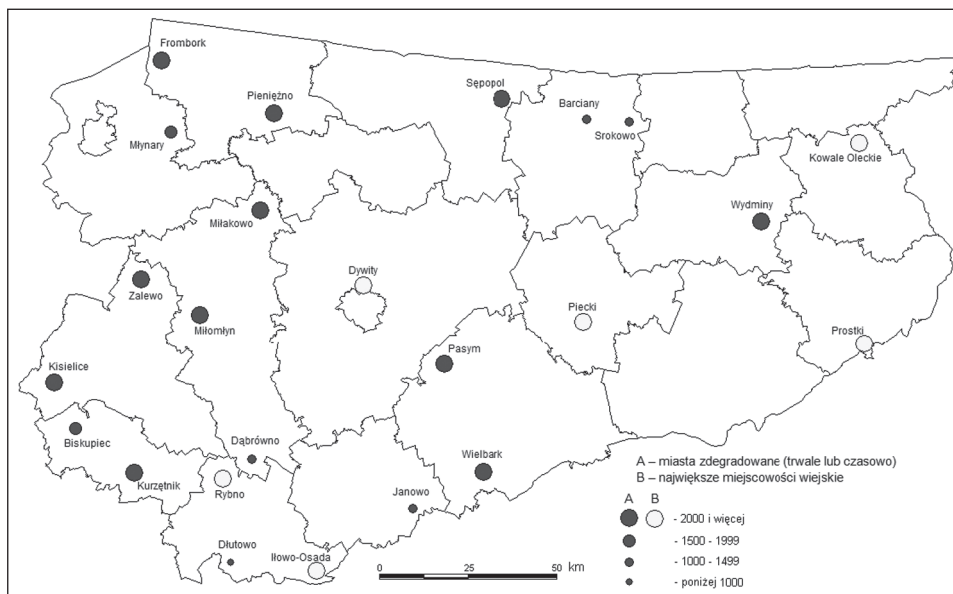
¹² Niektóre źródła wymieniają wśród miast zdegradowanych jednostki włączone do innych miast bądź połączone z innymi; według Sporna, Krzysztofik, Dymitrow (2015) są to: Barczewo Stare Miasto (samodzielne miasto w latach 1325–1354), Elbląg Nowe Miasto (1347–1478), Braniewo Nowe Miasto (1342–1772), Sępólno Nowe Miasto (1749–1772). Na potrzeby niniejszego opracowania nie uwzględniono tych miejscowości, wychodząc z założenia, że nie tracąc statusu miejskiego, nie zostały one zdegradowane (pomimo utraty samodzielności).

Dłutowo (Stare Dłutowo)							796	711
Janowo	1033	2059	2782		1202	1151	1195	1040
Kurzętnik	372	932			899	1462	2839	3142
Srokowo (do 1950 Dryfort)	1210	1971	1521	2289	659	1116	1367	1385
Wielbark	1500	2630	2463	2600	1446	2223	2617	2911
Wydmyny				2235	1283	2075	2316	2367
wybrane większe miejscowości wiejskie, które spełniają wielkościowe kryterium miejskości								
Dywity					457	630	1333	2315
Ilowo-Osada		416 ^a		2793 ^{b,c}	2030	2753	2775	2989
Kowale Oleckie		246 ^a	653 ^b	1233 ^b	597	1485	2209	2068
Piecki		683 ^a		1648 ^b	1011	1435	2680	3341
Prostki		1300 ^a		2400 ^{b,d}	1555	2552	2569	3029
Rybno		692 ^a			1117	1560	2207	2621

Źródła: Jelonek (1967) – dane za lata 1810–1939; GUS – dane Narodowych Spisów Powszechnych (1950, 1970, 1988, 2011), ^a Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego... (po 1880 r.), ^b wg niemieckich źródeł internetowych, ^c w 1931 r., ^d w 1933 r.

Ostatnia kategoria badanych jednostek została wyodrębniona w oparciu o kryterium wielkościowe, stąd obejmuje ona wyłącznie duże (powyżej 2000 mieszkańców) jednostki wiejskie.

Warto zauważyć, że zaludnienie niektórych miejscowości ulega niewielkim wahaniom w perspektywie dziesięcioleci, a niekiedy nawet od drugiej połowy XIX w. (pomijając załamanie powojenne). Większe spadki odnotowano w: Barcianach, Dąbrownie, Janowie i Srokowie, które nie utrzymały stanu zaludnienia z drugiej połowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 2

Ryc. 2. Miasta zdegradowane i największe miejscowości wiejskie w województwie warmińsko-mazurskim według ich aktualnego statusu administracyjnego i zaludnienia (stan na 2011 r.)

XIX i pierwszej połowy XX w., a także w Kisielicach, Młynarach, Pieniężnie, Sępopolu i Zalewie, jeśli porównamy je lat poprzedzających bezpośrednio drugą wojnę światową. W większości przypadków straty spowodowane działaniami i zniszczeniami wojennymi zostały uzupełnione głównie dzięki ludności napływowej. Tylko wzrost zaludnienia miejscowości wiejskich wiąże się z ich rowojem w ostatnich dziesięcioleciach.

4. Funkcje miejskie

Charakterystyka miast zdegradowanych, a przede wszystkim miast potencjalnych, powinna uwzględniać zagadnienia gospodarcze i funkcjonalne. Do kryteriów uwzględnianych w procedurze nadawania praw miejskich należy m.in. udział ludności pozarolniczej (minimum 2/3) oraz pełnienie funkcji obsługi, w stosunku do obszarów otaczających, na określonym poziomie.

Tab. 3. Wybrane cechy miast zdegradowanych w województwie warmińsko-mazurskim

Miejscowość	Udział ludności pozarolniczej (%) ¹	Poziom funkcji obsługi ²	Układ przestrzenny ³
miejscowości, które odzyskały prawa miejskie (miasta zdegradowane czasowo)			
Frombork	A	A	M
Kisielice	A	A	M (I) / W
Milakowo	A	A	M (I) / W
Miłomłyn	B	B	M (I) / W
Młynary	A	B	M (I)
Pasym	A	B	M
Pieniężno	A	A	M (I)
Sępopol	B	B	M (I) / W
Zalewo	A	A	M (I)
miejscowości, które nie odzyskały dotychczas praw miejskich (miasta zdegradowane)			
Barciany	C	B	W
Biskupiec	A	B	M (I) / W
Dąbrówno	A	B	M (I)
Dłutowo (Stare Dłutowo)	C	C	W
Janowo	B / C	B	M
Kurzętnik	B	B	M
Srokowo (do 1950 Dryfort)	B / C	B	M (I)
Wielbark	B	B	W (zwarty, złożony)
Wydminy	A	A	W (zwarty, złożony, z miejską zabudową)
wybrane większe miejscowości wiejskie, które spełniają wielkościowe kryterium miejskości			
Dywity	A	A	W
Iłowo-Osada	A	B	W
Kowale Oleckie	B	A	W
Piecki	B	B	W
Prostki	B	B	W
Rybno	B	B	W

Objaśnienia i źródła: ¹ A – 85% i więcej, B – 66–84%, C – 50–65%; oszacowanie własne; ² A – wysoki, B – przeciętny, C – poniżej przeciętnej dla gmin; ³ opis w tekście (w części 5); określono na podstawie analizy map, zdjęć satelitarnych i badań terenowych

Dokładne dane na temat wielkości zatrudnienia pozarolniczego bądź udziału rolnictwa jako głównego źródła utrzymania ludności publikowano do końca lat 80. XX w., tj. jeszcze w czasach poprzedniej formacji ustrojowej. Obecnie nie są one aktualizowane, trzeba zatem opierać się na różnego rodzaju szacunkach lub wynikach badań terenowych. Na potrzeby niniejszego opracowania posłużono się danymi wyjściowymi z 1988 r.¹³, które uaktualniono na podstawie danych z rejestru REGON. W tym celu uwzględniono liczbę podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON-ie poza rolnictwem, myślistwem i rybołówstwem (sektorem 1) w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ogółem oraz szacowaną liczbę zatrudnionych w tych sektorach. Analogicznie postąpiono w przypadku podmiotów gospodarczych i placówek publicznych o charakterze centralnym, szacując też liczbę zatrudnionych w tych podmiotach. Oszacowane wielkości przekraczające określony poziom, charakterystyczny dla małych miast w regionie, traktowano jako potwierdzenie utrzymywania się wysokiej wartości wskaźnika (udziału) z 1988 r., a tym samym potwierdzenie spełnienia kryterium ekonomicznego na poziomie przekraczającym minimum (tj. 2/3 ogółu mieszkańców utrzymujących się ze źródeł pozarolniczych). Wysokie wartości dotyczące działalności centralnych uznano natomiast za potwierdzenie określonego wcześniej wskaźnika centralności¹⁴, czasami nieznacznie go korygując.

Wartości pierwszego wskaźnika (udział ludności pozarolniczej) cechuje względnie niewielkie zróżnicowanie i większość jednostek (poza Barcianami i Dłutowem) spełnia kryterium wymagane w procedurze nadawania praw miejskich; dwie inne (Janowo i Srokowo) znajdują się blisko wartości granicznej (oszacowanie nie jest precyzyjne).

Z punktu widzenia funkcji obsługi sytuacja w województwie warmińsko-mazurskim jest dość nietypowa, z uwagi na względnie niewielkie zróżnicowanie wielkości tego wskaźnika. Jest to konsekwencją stosunkowo małych różnic wielkościowych między miejscowościami (relacja największych do najmniejszych wynosi zaledwie około 3:1) oraz tego, że prawie wszystkie miejscowości w badanym zbiorze są siedzibami gmin (wyjątkiem jest tylko Dłutowo, oznaczone w tab. 3 symbolem „C”). Poza tą miejscowością wszystkie posiadają instytucje pełniące funkcje lokalne i ponadlokalne na poziomie charakterystycznym dla siedzib gmin. Nieco powyżej przeciętnej są one rozwinięte w Kisielicach, Pieniężnie, Wydminach, Dywitach i Pieckach, tj. zarówno w restytuowanych miastach, jak i we wsiach gminnych nigdy nie mających statusu miasta. Miejscowości reprezentujące zestaw funkcji typowy dla ośrodka gminnego (głównie w zakresie handlu oraz szeroko rozumianych usług,

¹³ D. Sokołowski, op.cit.

¹⁴ Za pomocą wskaźnika centralności określono siłę związków funkcjonalnych danej miejscowości z jej własnym obszarem obsługi. Szerzej na temat metod pomiaru centralności – zob: D. Sokołowski, *Hierarchia miejscowości centralnych w makroregionie dolnej Wisły*, Acta Univ. Nicolai Copernici, Geografia 26, Toruń 1994, ss. 107–124; Idem, *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce*, passim.

reprezentowanych m.in. przez instytucje publiczne, w tym administrację, szkolnictwo ponadgimnazjalne, opiekę zdrowotną itp.), oznaczono symbolem „B”. Miejscowości wyróżniające się poziomem ponadprzeciętnym oznaczono literą „A” (tab. 3).

5. Układ przestrzenny

Morfologia miejska, na którą składa się element przestrzenny (urbanistyczny) oraz element związany z bryłą, wypełnieniem tej przestrzeni (architektoniczny), jest jednym z najważniejszych czynników miejskości, często w zasadniczym stopniu rzutującym na społeczny odbiór miejscowości. Miasteczka założone przed wiekami posiadają często spetryfikowany układ przestrzenny, pochodzący z czasów lokacji, w związku z czym powinien być on traktowany jako element dziedzictwa kulturowego. Układ urbanistyczny oraz określone elementy jego architektonicznego wypełnienia (zwartość zabudowy, forma budynków, niekiedy też użyte materiały itp.) można aktualnie identyfikować m.in. na podstawie zdjęć satelitarnych, które są doskonałym uzupełnieniem planów miejscowości i badań terenowych.

Wyróżniono dwa dominujące typy układów przestrzennych charakterystycznych dla osadnictwa miejskiego (i częściowo wiejskiego) na danym terenie, oznaczając je następującymi symbolami (tab. 3): M – miejski układ urbanistyczny i charakter zabudowy – z rynkiem, zwartą zabudową wokół rynku i głównych ulic, z miejską siatką ulic, w większości prostych i przecinających się pod kątem prostym. Dodatkowy symbol (I) oznacza, że część zabudowy, zwłaszcza wokół rynku, posiada liczne ubytki (luki), powstałe zwykle w wyniku wyburzenia niektórych budynków. W – wieś wielodrogowa, związana zwykle z zabudową wzdłuż kilku lub kilkunastu ulic, często o nieregularnym układzie. Stopień złożoności i zwartości układów wielodrogowych może być zróżnicowany, dlatego niektóre z nich mogą nawiązywać do miejskich układów przestrzennych (warunkiem zakwalifikowania miejscowości jako typ „W” jest wówczas brak rynku).

Miejskie cechy morfologiczne w miastach zdegradowanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, w tym również restytuowanych, są na ogół słabo zachowane. Ogromne zniszczenia wojenne spowodowały tak duże ubytki w zabudowie, że w licznych przypadkach nie zostały one uzupełnione do czasów współczesnych; niekiedy nawet odnalezienie dawnego rynku może sprawiać trudności. Nowa zabudowa, którą niekiedy uzupełniano ubytki w częściach centralnych, w tym w pierzejach rynkowych, była na ogół bezstylowa i składały się na nią zwykle domy jednorodzinne lub typowe PRL-owskie pawilony handlowe, które wprowadzają dodatkowy chaos przestrzenny i zwyczajnie szpecą. W niektórych przypadkach także

układ ulic nie reprezentuje typowej dla miast regularnej siatki, dlatego w tab. 3 i na ryc. 3 niektóre miejscowości oznaczono podwójnymi symbolami, wskazującymi na niejednoznaczność kwalifikacji.

Do wyjątków, z dobrze zachowanym zarówno miejskim układem przestrzennym, jak i zabudową, należą: Pasym i Frombork. W Pasymiu zabudowa jest w większości oryginalna (przedwojenna), a wokół rynku i w jego bliskim otoczeniu zachowały się piętrowe kamienice. W środku rynku znajduje się zabytkowy budynek ratusza. Pasym ma najlepiej wykształcony układ miejski spośród wszystkich miast zdegradowanych, w tym restytuowanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Frombork ma większy udział zabudowy powojennej, ale uzupełnia ona ubytki powstałe po zniszczonych obiektach nie wprowadzając poważniejszych zakłóceń w układzie przestrzennym.

Kisielice trudno jest jednoznacznie zakwalifikować pod względem układu przestrzennego z uwagi na ich regularną, typową dla miast, siatkę ulic, ale istotnym mankamentem jest brak rynku. Miłakowo reprezentuje układ wielodrogowy, nieregularny, dominuje luźna zabudowa. Zachowała się jedna pierzeja rynku zabudowana piętrowymi kamienicami, a przeciwległa została częściowo odbudowana również piętrowymi budynkami. Dwie pozostałe pierzeje pozostają częściowo otwarte. Centralny plac zatracił w pewnym stopniu charakter rynku z powodu mieszanego sposobu użytkowania (główna ulica z rondem, parkingi, skwer).

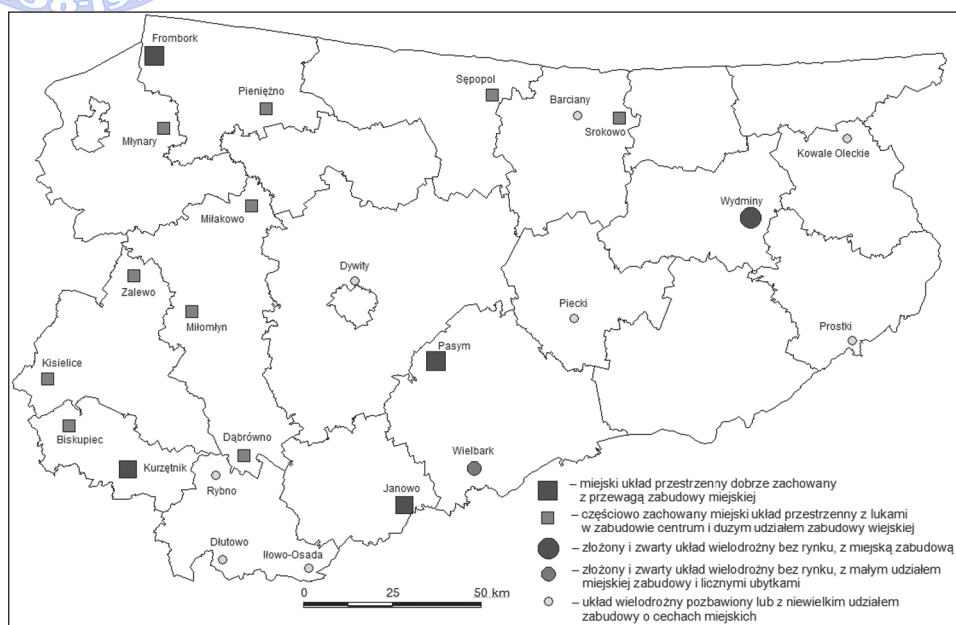
Miłomłyn ma rynek, ale jego pierzeje są luźno zabudowane; w rynku przeważa zabudowa wiejska, bardzo chaotyczna. Jest on rozległym, nieregularnym, niezagospodarowanym placem, ujętym między dwie ulice (Rynkową i Pasłęcką), otwartym od strony południowej. Siatka ulic w Miłomłynie jest nieregularna. Młynary reprezentują układ miejski z rynkiem i regularną siatką ulic, ale zabudowa w centrum, w tym wokół rynku jest chaotyczna, w zabudowie występują liczne luki. Rynek jest słabo zagospodarowany, nie organizuje przestrzeni miejskiej. Pieniężno – podobnie – ma w centrum, w tym w otoczeniu samego rynku, bardzo liczne ubytki; występują rozległe przestrzenie otwarte. Przeważa zabudowa w formie bloków wielorodzinnych.

Sępólno reprezentuje układ wielodrogowy nieregularny, zabudowa jest miejscami rozluźniona, z dużym udziałem bloków wielorodzinnych. Przestrzeń między ul. Kościelną i Moniuszki, częściowo zabudowanymi kamienicami, ma charakter placu rynkowego. Zalewo ma w centrum, w tym wokół rynku, zabudowę chaotyczną z licznymi ubytkami, częściowo otwartą; uzupełnia ją kilka PRL-owskich pawilonów handlowych.

W grupie miejscowości, które nie odzyskały dotychczas praw miejskich, wyróżnia się m.in. Kurzętnik. Reprezentuje on układ przestrzenny przeważająco zwar-

ty i złożony. Miejscowość podzielona jest rzeką Drwęca i jej doliną na dwie części; w części północnej dominuje zabudowa jednorodzinna, część południowa ma układ typowo miejski, regularny, zwarty, z ulicami przecinającymi się pod kątem prostym. Rynek jest wokół zabudowany. Miejski układ zachował się też w niewielkim aktualnie Janowie. Przeważa w nim zwarta zabudowa w centrum, a pierzeje rynku są zabudowane. Dominują w nim jednak budynki parterowe, zwrócone do placu kalenicą, w tym PRL-owskie pawilony handlowe.

W Srokowie zachowała się regularna siatka ulic, z pozostałościami zabudowy kamienicznej. Liczne są tam jednak ubytki w zabudowie, a niektóre pierzeje rynku (zwłaszcza północna i południowa) są niezabudowane. Pamiątką dawnej miejskości jest zabytkowy budynek ratusza w rynku. Położone niedaleko Barciany zachowały niewiele śladów miejskości. Jest to układ wielodrogowy, miejscami rozluźniony; przeważa zabudowa jednorodzinna przemieszana w blokami. Brak jest rynku, brak też ukształtowanego centrum miejscowości. Biskupiec reprezentuje układ przestrzenny dość złożony; w centrum jest regularna siatka ulic, ale plac rynkowy obecnie słabo czytelny z powodu bardzo dużych ubytków w zabudowie. Znaczny jest udział zabudowy jednorodzinnej z ogródkami, wzdłuż kilku ulic zachowała się przedwojenna zabudowa kamieniczna (na ogół w nienajlepszym stanie). Dąbrówno również za-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 3 (wg cechy „układ przestrzenny”)

Ryc. 3. Miasta zdegradowane (trwale i czasowo) w województwie warmińsko-mazurskim, według stopnia zachowania miejskiego układu przestrzennego i charakteru zabudowy

chowało układ miejski, przeważająco zwarty, zajmujący miejsce w przesmyku między jeziorami. Rynek w centrum układu ma częściowo zachowane kamienice, ale uzupełniają go nowsze budynki; miejscami występują spore ubytki w zabudowie.

Wielbark ma słabo wykształcony miejski układ przestrzenny, w związku z czym został zakwalifikowany jako układ wielodrożny zwarty, o dość dużym stopniu złożoności wynikającym z rozbudowanej, ale przeważnie nieregularnej, siatki ulic. W samym centrum układ ulic przypomina miejski, ale brak jest typowego rynku. Liczne są też ubytki w zabudowie. Współwystępują tu zarówno kamienice, jak i PRL-owskie oraz nowsze pawilony handlowe, a także domy jednorodzinne i bloki wielorodzinne. Bardzo interesującą zabudowę mają Wydminy. Ta miejscowość, będąca miastem efemerycznym, nie wykształciła charakterystycznego dla miast układu przestrzennego. Reprezentuje ona raczej typ zwartej i złożonej wielodrożnicy. Zabudowa wzdłuż głównej ulicy ma jednak charakter miejski, co sprawia, że miejscowość sprawia wrażenie miasta.

W Starym Dłutowie nie zachowały się ślady miejskiego rozplanowania. Jest to typowy wielodrogowy układ ulic z przewagą zabudowy jednorodzinnej z ogródkami lub zagrodowej.

We wszystkich pozostałych miejscowościach wiejskich niebędących wcześniej miastami (Dywity, Iłowo-Osada, Kowale Oleckie, Piecki, Prostki, Rybno), układ przestrzenny jest dość podobny: dominuje wielodrogowy układ ulic z przewagą zabudowy jednorodzinnej z ogródkami, częściowo zagrodowej. W Kowalach Oleckich, Pieckach i Prostkach dość powszechna jest też zabudowa wielorodzinna w postaci bloków mieszkalnych. Generalnie biorąc, wymienione miejscowości z urbanistyczno-architektonicznego punktu widzenia cechuje brak cech miejskich; tylko główne ulice w Prostkach i Rybnie mają pewne cechy miasteczkowe (zwartość zabudowy, charakter niektórych budynków), które jednak nie zmieniają całościowego obrazu sytuacji.

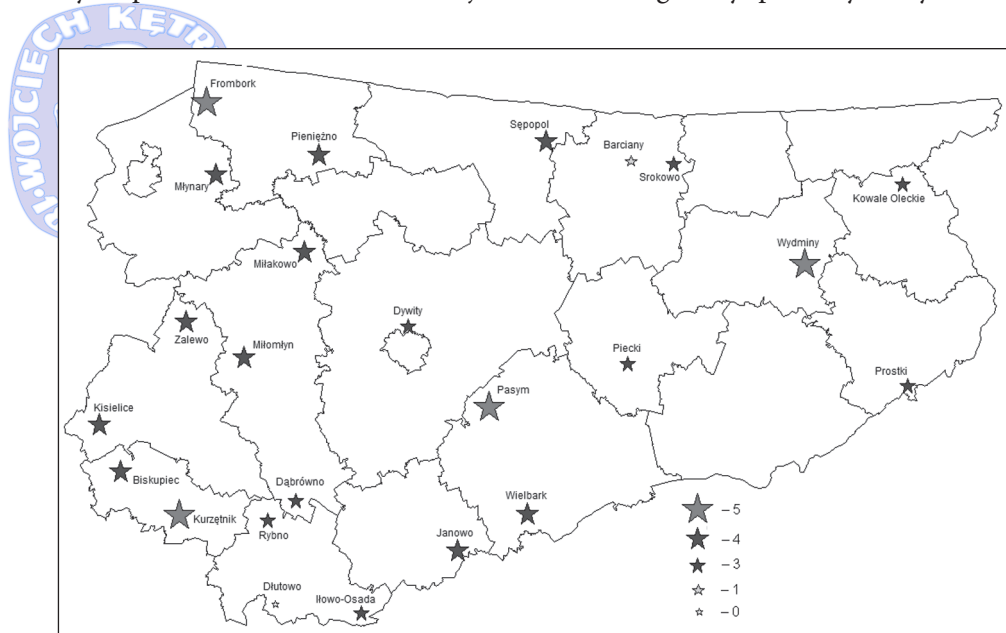
6. Miasta potencjalne

Połowa byłych miast w województwie warmińsko-mazurskim odzyskała już prawa miejskie, co w pewnym sensie wskazuje na relatywnie dobrą „kondycję” jednostek tej kategorii w porównaniu do innych regionów kraju. Można to wytłumaczyć dwoma głównymi czynnikami:

1. większość z nich zdegradowano w ostatnim stuleciu, przy czym posiadały one status miejski przez kilkaset lat, co sprzyjało utrwaleniu się wielu cech miejskich,
2. większość z nich ma status siedziby gminy, co sprzyja wzrostowi ludnościowemu i wzmocnieniu ich w zakresie gospodarczym oraz funkcjonalnym.

Ranga siedziby gminy sprawia, że niektóre miejscowości o statusie wsi mogą dorównywać większym miastom zdegradowanym i innym małym miastom pod względem wybranych charakterystyk. Elementem decydującym o miejskim charakterze jednostek mających miejską przeszłość jest aspekt morfologiczny (urbanistyczno-architektoniczny) oraz historyczny, które w sumie wpływają na trzeci składnik różnicujący poszczególne kategorie jednostek osadniczych – społeczny. Ten ostatni rozumiany jest jako świadomość miejskości, tj. postrzeganie miejscowości jako miasto przez miejscową ludność. Jego konsekwencją może być udzielenie bądź nie udzielenie przez mieszkańców poparcia dla ewentualnego wniosku o nadanie praw miejskich.

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają, że niektóre spośród badanych miejscowości odpowiadają kryteriom miejskości stosowanym aktualnie w Polsce. Ryc. 4 przedstawia analizowane miejscowości według liczby spełnianych kryteriów,

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 4. Miasta zdegradowane (trwale i czasowo) w województwie warmińsko-mazurskim – punktacja według liczby spełnianych kryteriów miejskości

spośród analizowanych czterech: 1) liczba mieszkańców, 2) udział ludności pozarolniczej, 3) pełnienie funkcji lokalnych i ponadlokalnych względem otaczających terenów wiejskich, 4) miejski układ przestrzenny i charakter zabudowy.

Za spełnione kryteria przyznawano po 1 punkcie, przy czym w przypadku ludnościowego obniżono nieznacznie deklarowaną granicę 2000 mieszkańców

(Biskupiec i Młynary) z uwagi na dopuszczanie licznych odstępstw w praktyce prawodawczej, w przypadku ekonomicznego i funkcjonalnego kwalifikowano miejscowości zaliczone do kategorii A lub B (tab. 3), natomiast w przypadku urbanistyczno-architektonicznego przyznawano 1 lub 2 punkty: 2 – miejscowościom o charakterze miejskim, zakwalifikowanym jako „M” oraz Wydminom – z uwagi na przewagę zabudowy miejskiej, 1 – miejscowościom, które zachowały częściowo cechy miejskie, tj. typ „M (I)”, „M (I) / W” lub „W (zwarty, złożony)”.

Na szczególne wyróżnienie zasługują te jednostki, w przypadku których restytucja praw miejskich jest prawdopodobna. Są to przede wszystkim: Kurzętnik i Wydminy, spełniające wszystkie kryteria na poziomie porównywalnym tylko z dwoma spośród miast dotychczas restytuowanych: Fromborkiem i Pasymiem. W następnej kolejności należy wymienić miejscowości spełniające postawione kryteria na nieco niższym poziomie (4 punkty), z uwagi na niedostatki w zakresie morfologii miejskiej (Biskupiec i Wielbark) oraz w zakresie wielkości zaludnienia (Janowo). Ta ostatnia miejscowość ma jednak niewielkie szanse na przywrócenie statusu miasta – liczba jej mieszkańców nieznacznie przekracza 1000 osób. Pod względem liczby spełnionych kryteriów Biskupiec i Wielbark reprezentują poziom identyczny jak większość miast restytuowanych, podobny jest też charakter ich mankamentów. Szanse pozostałych miejscowości na przywrócenie praw miejskich są znikome (3 punkty lub mniej). Tę grupę reprezentują wytypowane według kryterium wielkościowego wsie gminne oraz Dąbrówno, ze zbyt małą liczbą mieszkańców i mankamentami (nie dyskwalifikującymi, jeśli rozpatrywać je samodzielnie) w zakresie morfologii miejskiej. W przypadku Barcian i Dłutowa restytucja praw miejskich jest nieprawdopodobna.

7. Zakończenie

Pomimo przywrócenia praw miejskich licznym miastom zdegradowanym na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, istnieje kilka jednostek z realnymi szansami na formalnoprawny awans. Wszystkie wytypowane miejscowości były już miastami, przy czym jedna z nich (Wydminy) posiadała miejski status przez niespełna trzy miesiące.

Większość badanych miast wykazuje spore niedostatki w zakresie układu przestrzennego i zabudowy, co jest w znacznym stopniu związane ze zniszczeniami wojennymi. Dużej części ubytków w zabudowie nie uzupełniono mimo upływu ponad 70. lat od zakończenia wojny, a większość uzupełnień była chaotyczna i często pozbawiona miejskiego (miasteczkowego) charakteru. Wskazuje to na duże

zaniedbania w zakresie ładu przestrzennego, a nawet brak świadomości w tym zakresie – zarówno ze strony mieszkańców/inwestorów, jak i lokalnych władz. Najpoważniejsze problemy małych miast (w tym zdegradowanych) w województwie warmińsko-mazurskim wiążą się z ich słabym rozwojem gospodarczym i – w konsekwencji – stagnacją ludnościową. Problemy te dotyczą zresztą większości miejscowości charakteryzowanych kategorii w Polsce. Słaba kondycja gospodarcza skutkuje między innymi wysokim bezrobociem, emigracją ludzi młodych i zaburzeniem struktur demograficznych, a także trudnościami w sferze społecznej. W tej sytuacji rozwój wielu miejscowości jest niepewny.

Stan kryzysowy nie musi jednak trwać w nieskończoność. Niektóre spośród małych miast znalazły swoją drogę rozwoju, co przynosi korzystne skutki w innych sferach, między innymi ludnościowej i społecznej. Mimo braku wymiernych skutków bezpośrednich związanych z przyznawaniem praw miejskich, perspektywa przyznania statusu miasta wyzwala często dodatkową energię mieszkańców, stymulując korzystne procesy zmian.

Dariusz Sokołowski, *Ehemalige und potenzielle Städte in der Woiwodschaft Ermland – Masuren*

Zusammenfassung

Auf dem Gebiet der Woiwodschaft Ermland – Masuren befinden sich Orte, die 1945 aufgrund der Kriegszerstörungen und Entvölkerung ihre Stadtrechte verloren haben. Viele von ihnen haben bis heute trotz des Bauungsverlusts den Stadtplan aufbewahrt. In Folge des allmählichen Wiederaufbaus und Gewinnens der Stadteigenschaften wurden einigen von ihnen die ursprünglichen Stadtrechte wieder zuerkannt.

Im Artikel wurde die aktuelle Situation dieser Orte mit Berücksichtigung der demografischen, ökonomischen, morphologischen und funktionalen Aspekte analysiert. Die Forschung hat zum Ziel, alle kleinen Orte zu vergleichen, um festzustellen, welche von ihnen die gegenwärtigen Kriterien erfüllen, um die Stadtrechte beizubehalten. Ein Teil von ihnen wurde als de facto städtische Orte ausgewählt bezeichnet, sie haben tatsächlich große Chancen, die Stadtrechte zu bekommen.

Übersetzt von *Dariusz Sokołowski*

Dariusz Sokołowski, *Degraded and potential towns in the Warmian-Masurian Voivodeship*

Summary

In the Warmian-Masurian Voivodeship there is a number of settlements which used to be towns and currently have the status of villages. Most of them were dispossessed of their urban rights in 1945, due to depopulation and a significant degree of war destruction. These villages generally preserved an urban layout, despite the loss of a large part of the buildings. Their gradual recovery and renewal of other urban features resulted in the restoration of an urban status by some of them. This study analyses the current demographic, economic, functional and morphological situation of all towns which were degraded either temporarily or permanently, as well as the largest rural settlements. The aim of the study is to compare them, and to determine whether (and which) formally rural settlements meet the modern criteria for restoring (or granting for the first time) urban status. Part of them was chosen as *de facto* urban centres with realistic chances of obtaining civic rights.

Translated by *Dariusz Sokołowski*

dr hab. prof. UMK Dariusz Sokołowski
Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
sokol@umk.pl

Opracowania

Bogucka M., Samsonowicz H.

1986. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Ossolineum, Wrocław.

Drobnik W.

1999. *Rola miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole.

Dymitrow M.

2015. *The concept of urbanity in light of the municipal reform in interwar Poland / Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej*, w: *Degraded and restituted towns in Poland. Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, red. R. Krzysztofik, M. Dymitrow, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg, ss. 61–63/65–115.

Dzienniki Ustaw za lata 1958–1997.

Jelonek A.

1967. *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 do 1960 r.*, Dokumentacja Geograficzna, z. 3–4.

Krzysztofik R.

2007. *Lokacje miejskie na obszarze Polski – Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Katowice.

Miasta polskie w tysiącleciu

1967. *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II, Wrocław–Warszawa–Kraków.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i krajów słowiańskich

1880–1902. t. 1–15, red. F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa.

Sokołowski D.

1994. *Hierarchia miejscowości centralnych w makroregionie dolnej Wisły*, Acta Univ. Nicolai Copernici, Geografia 26, Toruń, ss. 107–124.

1999. *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Toruń.

2015a. *Urbanizacja wsi na przykładzie miast zdegradowanych województwa świętokrzyskiego*, Studia Obszarów Wiejskich, IGiPZ PAN, t. 37, ss. 195–216.

2015b. *Functional differentiation of degraded and restituted towns to the background of other similarly sized towns and villages in Eastern Poland / Zróżnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej*, w: Krzysztofik R., Dymitrow M. (Eds), *Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg, ss. 249–250 / 251–269.

Spórna T., Krzysztofik R., Dymitrow M.

2015. *Degraded and restituted towns in numbers / Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach*, w: R. Krzysztofik, M. Dymitrow (Eds), *Degraded and restituted towns in Poland. Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg, ss. 367–368/369–422.